

'Hersteld' is een eschatologisch begrip

'Hervormd' geldt in meer dan één kerkelijke kring als een predicaat van eer. Op zich is dat niet direct begrijpelijk. Grote namen uit de geschiedenis van de kerk waren niet hervormd. Augustinus was het niet, Luther niet, Lancelot Andrewes en George Herbert niet, John Newton en 'rabbi' John Duncan niet, en Kohlbrugge niet; hem werd de toegang tot de Hervormde Kerk zelfs 'willekeurig belet'. Bovendien: de Nederlandse Hervormde Kerk bestaat niet meer. Een kerkelijk ideaal kan 'hervormd' dus slechts in afgeleide zin zijn.

Wie er ook nu nog een eer in stelt 'hervormd' te heten, moet doelen op een bepaalde cultuur en mentaliteit. Die cultuur en mentaliteit zijn door bijzondere historische omstandigheden gecreëerd. 'Hervormd' duidt natuurlijk in de eerste plaats op een geloofsovertuiging, die vanaf de Reformatie van de zestiende eeuw vorm heeft gekregen. De kern ervan is de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof alleen. En het bestaat in de overtuiging dat de Bijbel als het Woord van God in de drie belijdenisgeschriften van eenheid getrouw wordt nagesproken. Afwijking van die geschriften, hun afschaffing, is zelfmoord – zei Groen van Prinsterer in de negentiende eeuw en de bekende predikant ds. H. J. de Groot zei het hem ruim 100 jaar geleden na in een classispreek in de St. Jan in Gouda.

Daar komt de bijzondere situatie bij waarin dit geloof werd beleden. Vanaf 1816 gebeurde dat in een kerk, de Nederlandse Hervormde Kerk, die door koning Willem I was gecreëerd om het ideaal van de eenheidsstaat te dienen. Evenals het onderwijs moest ook deze kerk de burgers opvoeden tot de christelijke en burgerlijke deugden die alle geloofsverdeeldheid overstegen. Binnen deze kerk moest er daarom ook ruimte zijn voor predikanten die de belijdenis aanhingen voor zover zij die in overeenstemming met de Bijbel achtten. Wat een kerk van eenheid had moeten worden, werd echter een kerk van modaliteiten, van elkaar uitsluitende en bestrijdende richtingen. 'Hervormd' zijn betekende dus

lijden aan de kerk, confrontatie met andersdenkenden. Wie wil weten hoe dat behoort te gaan, herleze de beroemde briefwisseling tussen G. Boer en H. Berkhof.

De Nederlands Hervormde Kerk was in vele opzichten een breuk met de aloude Gereformeerde Kerk uit de tijd van de Republiek, maar niet in alle. Ook de vaders hadden het te stellen met een kerk die vaak ruimer was dan hun lief was. Vandaar hun streven naar een 'nadere' Reformatie, vandaar de verzoeking tot afscheiding die overigens dankzij hun verbondsleer succesvol werd weerstaan.

De hervormde orthodoxie bleef in de kerk. Tot 2004, toen een deel van deze orthodoxie buiten de kerk kwam te staan met de stichting van de Protestantse Kerk – met alle machtspolitiek en vervreemding die met die stichting gepaard gingen. In hun naam drukte dat deel uit dat zij een hervormde kerk wilde voortzetten die hersteld was.

Daarmee zijn de 'herstelden' hervormd geworden in een geheel nieuwe context, namelijk in een homogene kerk, die wat dat betreft zowel van de Gereformeerde als van de Nederlandse Hervormde Kerk afwijkt. Dan dreigen er gevaren voor hen die eervol 'hervormd' willen blijven heten, zeker ook in een kerk die bedreigd wordt door identiteitsverlies als gevolg van een toestroom van bekeerde afgescheidenen.

1. Het eerste en grootste gevaar is dat de onderstroom met de traditie van vóór 2004 wordt afgesloten en opdroogt. Wie zich predikanten uit die tijd als een spiegel voor ogen stelt – gestalten als ds. H. J. de Groot (1872-1941), ds. J. T. Doornenbal (1909-1975), dr. W. Aalders (1909-2005) – ziet mannen die (wat zij noemden) een 'gezonde lijdelijkheid' voorstonden. Reorganiseren moeten we eerst onszelf. Dat leidt tot de ootmoed die ons geduld doet hebben met de gebreken van de kerk (en die ons er dus van weerhoudt die gevraagd en ongevraagd breed uit te

meten), die ons doet wachten op de Heilige Geest, en ons ervan weerhoudt de reformatie van de kerk zelf ter hand te nemen.

Wie voor de ontdekkende spiegel van het recente verleden gaat staan, ziet ook een breedte die waarlijk katholiek mag heten. Een theologische breedte, een gerichtheid op het geheel van de kerk en op het geheel van de bevolking, een breedte die zich niet opsluit in de eigen kring.

2. Homogeniteit kan ook leiden tot een cultuur van het narcisme van het kleine verschil. Verschillen worden breed uitgemeten en op de spits gedreven, met allerlei onverkwikkelijke conflicten als gevolg. Daar is niets hervormds aan.

3. Homogeniteit kan ook leiden tot zelfgenoegzaamheid. In een nieuwe kerk wordt de organisatie van een eigen verenigingsleven krachtadig ter hand genomen. Het kan niet anders, maar het maakt wel een groot verschil hóe men dit aanpakt. Het mag niet leiden tot de gedachte dat men al 'hersteld' is. 'Hersteld' is immers een eschatologisch begrip (Handelingen 3:21, HSV).

4. Een nieuwe kerk, en dat is de HHK (evenals de PKN), kan streven naar acceptatie – in dit geval naar acceptatie binnen een gezindte waarin de gereformeerden domineren. Niet doen, zou ik zeggen. Hervormden blijven altijd 'halven' en nooit 'helen' in de ogen van gereformeerden, die ook in dit opzicht Kuyper volgen.

Wanneer we nog één keer in die spiegel van recente voorgangers kijken, horen we ook ds. Doornenbal zeggen dat hij er als predikant uiteindelijk wilde zijn voor de armen van geest, de underdogs en de aardwormen, voor mensen die worstelen met hun geloof en hun 'vrijmaking' niet al lang achter zich hebben liggen en daarom niet meer weten wat het juk van de dienstbaarheid is. Dat lijkt mij de kern.

Vanuit die kern moet iedereen die hervormd wil heten, zich een bepaalde traditie eigen maken. Dat gaat niet vanzelf. Een traditie is geen erfenis die ons zo maar in de schoot valt. Zij moet worden verworven, door veel te lezen en te studeren, en ons zo de canon van de hervormde geschiedenis eigen te maken. Dan zullen we ook leren dat we niet 'hersteld' zijn. De gebrokenheid manifesteert zich overal. En niemand is 'hervormd' of 'hersteld' in de absolute betekenis van deze woorden. 'Wij zijn bedelaars. Dat is waar' (Luther).

Deze tekst is een korte samenvatting van de lezing die de auteur op de winterconferentie voor studenten van het Hersteld Hervormd Seminarie heeft gegeven (Elspeet, Mennorode, 5 januari 2017).